

УДК 347.735

Н. М. Бойко

здобувач, викладач

кафедри цивільного права

(Юридичний інститут

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника)

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ

Постановка проблеми. Система договірної права України досить розгалужена. Цивільний кодекс України містить договори про передачу майна у власність (купівля-продаж, дарування, поставка), про виконання робіт (побутовий підряд на капітальне будівництво, договір аудиту), про надання послуг (перевезення, комісії, схову), договори про спільну діяльність (установчий договір, про науково-технічне співробітництво), про передачу результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні договори тощо). Серед цієї групи договорів окреме місце відводиться договорам про передачу майна в тимчасове користування, зокрема, договору позички (договору безоплатного користування майном). Досліджуючи юридичну природу договору позички, слід, перш за все, визначити особливості предмета такого договору. Адже, характеристика предмета договору позички впливає на визначення змісту останнього, а також на властивості його сторін.

© Бойко Н. М., 2013

© Національний університет "Острозька академія", 2013

Стан наукової розробки проблеми. Загально-теоретичні питання договору позички розкриті у працях таких науковців як: М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, О. Я. Гончаренко, О. В. Дзера, О. В. Кривенда, Н. С. Кузнєцова, С. М. Лепех, Ю. Л. Світ та інші.

Мета і завдання статті. Метою та завданнями даної статті є дослідження предмета договору позички, виокремлення його особливостей, шляхом визначення юридичної природи даного договору та проведення аналізу властивих йому ознак.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце в системі безоплатних цивільно-правових договорів відводиться договору позички. У побутових відносинах між фізичними особами (наприклад, надання у користування однією особою іншої транспортного засобу), у сфері задоволення культурних потреб фізичних осіб (приміром надання бібліотеками книжок своїм читачам), як форма спонсорських відносин (надання підприємством будівлі державному навчальному закладу для тимчасового користування) договір позички набуває широкого застосування.

Перші радянські цивільні кодекси РРФСР від 31 жовтня 1922 року та УСРР від 16 грудня 1922 року не містили норм про договір позички. У статтях цих кодексів використовувалась категорія позичкової операції. Проте до договору позички вони не мали ніякого відношення.

К. Г. Замятіна пояснювала, що терміном "позичка", на той час, характеризувалися кредитні відносини або відносини позики [3, с. 18].

Не зважаючи на відсутність законодавчого регулювання позичкових відносин, договір позички все частіше використовувався на практиці. Мабуть й тому зростав науковий інтерес до дослідження такого договору. У 1954 році в Москві видається підручник "Окремі види зобов'язань" під редакцією Г. М. Полянської, до того, у 1938 році, В. О. Рясенцев пише

статтю "Договір безоплатного користування майном". Також варто згадати підручник під редакцією І. Б. Новицького "Окремі види зобов'язань", що вийшов друком у 1959 році.

У радянській цивілістичній літературі пропонується назва договору про безоплатну передачу у користування майна – "договір безоплатного користування майном".

У ЦК УРСР від 18 липня 1963 року договір, який врегулював відносини з безоплатного користування майном, на побутовому рівні, знайшов своє закріплення у главі 27 – "Договір безоплатного користування майном", але терміном позичка теж характеризувалися кредитні відносини. У ч. 1 ст. 382 ЦК УРСР 1963 р. встановлювалося, що кредитування державних організацій, колгоспів, кооперативних та інших громадських організацій провадиться згідно з затвердженими планами шляхом видачі цільових строкових позичок Державним банком СРСР та іншими банками СРСР у порядку, встановленому законодавством Союзу РСР.

Правові норми, що регулювали позичкові відносини за ЦК УРСР 1963 року були не зовсім досконалі. Так, наприклад, виходячи з назви глави 27 ЦК УРСР 1963 року "Безоплатне користування майном" і визначення цього договору у ч.1 ст. 324 ЦК УРСР 1963 року, можна зробити висновок, що предметом договору безоплатного користування майном за ЦК УРСР 1963 року визнавалися не лише речі, але і майно взагалі. Водночас, у ньому не визначалися поняття "річ" і "майно". Важко було за ЦК УРСР 1963 року відмежувати майнові права від речових прав.

У ЦК УРСР не зовсім точно був визначений предмет договору безоплатного користування майном, названі ознаки останнього, що в подальшому створювало складність при його укладенні.

Правові норми, що закріплюють договір позички більш вдосконалені у Цивільному кодексі України, що прийнятий 16 січня 2003 року, в якому назва "позичка" використовується лише щодо цивільно-правового договору позички. Відносини, які виникають з договору позички у ЦК України регулюються главою 60, що й має назву "Позичка". Однак, слід зазначити, що навіть після законодавчого закріплення назви договору позички, на побутовому рівні цей термін використовується на позначення не лише договору позички, але і позики, кредиту, зберігання. Така ситуація збереглася ще з радянських часів.

За договором позички одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку (ч. 1 ст. 827 ЦК України).

Предметом договору позички, як правило, є індивідуально визначені речі, речі визначені родовими ознаками не можуть складати предмет даного договору. Це пов'язано з тим, що за договором позички позичкодавець передає користувачеві річ лише для користування, останній зобов'язується повернути позичкодавцю річ після закінчення строку дії договору (якщо строк у договорі позички не зазначений, то на вимогу позичкодавця) в такому стані, в якому вона була на момент її передання (тобто, ту ж саму річ).

Річ є визначеною індивідуальними ознаками, якщо вона наділена тільки їй властивими ознаками, що вирізняють її з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи її. Речі, визначені індивідуальними ознаками, є незамінними (ч. 1 ст. 184 ЦК України). У разі втрати, загибелі або пошкодження незамінної речі неможливою є вимога про її повернення в натурі, можливим є лише відшкодування завданої шкоди. Речі визначені індивідуальними ознаками часто бувають унікальними,

єдиними у своєму роді, як-от: оригінал твору мистецтва, рукопис та інше [7, с. 109].

У літературі часто зазначається, що індивідуально-визначеними речами є не лише унікальні речі (речі єдині у своєму роді на даний момент, а також речі, кількість яких є дуже малою порівняно з тією дійсною цінністю, яку вони мають), а також і будь-які речі взагалі, які, однак, є індивідуалізованими, тобто виділеними з маси однорідних речей будь-яким чином [2, с. 18].

Предметом договору позички є неспоживні речі, оскільки саме такі речі можуть передаватися користувачеві у користування, а не для споживання.

Споживною є річ, яка внаслідок одноразового її використання знищується або припиняє існувати у первісному вигляді (ч. 1 ст. 185 ЦК). Наприклад, споживними речами є продукти харчування, сировина, з якої виготовляється продукція, тощо, тому споживні та замінні речі не можуть складати предмет позички (наприклад, грошові кошти не можуть бути предметом договору позички), вони якщо й можуть передаватися у позичку, то не для використання не для розрахунків, а, наприклад, як експонат на виставці.

Відповідно до ч. 2 ст. 185 ЦК України, неспоживною є річ, призначена для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд впродовж тривалого часу.

Норма ч. 1 ст. 827 ЦК є імперативною, і законодавець не обумовлює якою має бути річ, що виступає предметом договору позички – рухомою чи нерухомою, чи можливе передання як рухомої так і нерухомої речі.

На нашу думку, предметом договору позички є рухомі речі. Так, відповідно до ч. 2 ст. 181 ЦК до рухомих речей слід віднести усі речі, які

можна вільно переміщувати у просторі. Щодо позички рухомих речей, можемо навести приклад, батько позичив своєму синові лопату, щоб той скопав грядку і повернув її, або ж подруга А. дала у позичку подрузі В. художню книгу. Після прочитання книги подруга В. зобов'язується її повернути подрузі А.

З приводу нерухомих речей, то вони теж можуть бути предметом договору позички за виключенням тих, для яких передбачено спеціальне правове регулювання.

Підтвердженням вище зазначеної думки є рішення Господарського Суду Івано-Франківської області від 06 жовтня 2009 року.

Господарський Суд Івано-Франківської області розглянув у відкритому судовому засіданні справу №18/118 за позовом Виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради про звільнення незаконно займаних приміщень.

Господарський суд Івано-Франківської області встановив: Виконавчим комітетом Івано-Франківської міської ради заявлено позов до Івано-Франківського обласного бюро медико-соціальної експертизи про звільнення незаконно займаних приміщень площею 200,0 кв. м., розташованих на першому поверсі у будівлі на вул. Гетьмана Мазепи, 114 в м. Івано-Франківську.

У судовому засіданні представник позивача позовні вимоги підтримав з підстав, викладених у позовній заяві.

Позовні вимоги мотивовані тим, що 15.06.2005 року між виконавчим комітетом Івано-Франківської міської ради та Івано-Франківським бюро медико-соціальної експертизи укладено договір №ДП-050 позички нежитлових приміщень загальною площею 200 кв. м., у будівлі на

вул. Гетьмана Мазепи, 114 в м. Івано-Франківську, з терміном дії до 15.06.2006 р.

На підставі рішення виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради від 03.08.06р. "Про оренду та безоплатне користування (позичку) об'єктами комунальної власності територіальної громади м. Івано-Франківська" Угодою №УП-050-1 від 03.08.06 р. про внесення змін до Договору позички термін дії Договору №ДП-050 продовжено до 31.12.2006 р.

У судовому засіданні представник позивача пояснив, що оскільки Договір №ДП-050 на новий термін не продовжувався, то з 31.12.2006 р. відповідач безпідставно використовує вищезазначене приміщення.

Виконавчий комітет Івано-Франківської міської ради повідомив відповідача листом №1619/05-12/49 від 31.12.2006 р. про припинення Договору №ДП-050 та запропонував укласти з виконавчим комітетом договір оренди на вказані приміщення.

Листом №561 від 02.01.2007р. відповідач звернувся до виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради за дозволом на укладення договору оренди вказаних приміщень з пільговим нарахуванням орендної плати.

За результатами розгляду листа №561 від 02.01.2007р., виконавчий комітет Івано-Франківської міської ради листом №1971/05-12/51 від 04.01.2007 р. повідомив відповідача про те, що даний договір позички на новий термін продовжуватися не буде та повідомив про відмову у наданні згоди на передачу в оренду приміщень площею 200 кв. м., у будівлі на вул. Гетьмана Мазепи, 114 в м. Івано-Франківську з пільговим нарахуванням орендної плати.

Однак, відповідач не повертає займане ним спірне приміщення, що змусило позивача звернутися до суду.

Відповідач у відзиві на позов від 25.08.09р. №430 позовні вимоги заперечує, мотивуючи їх безпідставністю та необґрунтованістю.

Відповідач зазначив, що Амбулаторно-поліклінічний заклад (ОБМСЕ) функціонує в приміщенні по вул. Г. Мазепи, 114 з часу створення в 1992 році, згідно вимог Постанови Кабінету Міністрів України від 22.02.1992 р. №83.

Його діяльність здійснюється на підставі ліцензії та акредитаційного сертифікату МОЗ України.

Обласне бюро медико-соціальної експертизи є єдиним медичним закладом області який забезпечує медико-соціальну експертизу, яка є складовою частиною державної програми захисту інвалідів та інтегрування їх у всі сфери життя суспільства.

Відповідач вказує й на те, що питання про функціонування комісії МСЕ на базі інших п'яти лікувально-профілактичних закладів, в т. ч. в м. Коломиї та м. Калуші не виникало, наявне повне розуміння і сприяння їх діяльності керівництвом органів місцевого самоврядування та адміністрації ЛПЗ.

Дослідивши матеріали справи, заслухавши пояснення представника позивача, суд вважає позовні вимоги обґрунтованими та такими що підлягають задоволенню.

Керуючись ст.ст. 8, 124 Конституції України, ст.ст. 15, 833, 836 Цивільного кодексу України, ст.ст. 49, 82-85 Господарського процесуального кодексу України суд вирішив позов задоволити, зобов'язати Івано-Франківське бюро медико-соціальної експертизи, звільнити займані приміщення площею 200,0 кв. м., розташовані на

першому поверсі у будівлі на вул. Гетьмана Мазепи, 114 в м. Івано-Франківську та передати їх по акту прийому-передачі Виконавчому комітету Івано-Франківської міської ради.

До нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

Режим нерухомої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації (ч. 1 ст. 181 ЦК).

Нерухомі речі, частіше, виступають предметом інших договорів передбачених ЦК України, наприклад, договору найму (оренди) – оренда земельної ділянки – ст.792 ЦК України, Закон України "Про оренду землі", найм (оренда) житла – глава 59 Цивільного кодексу, глава 5 Житлового кодексу УРСР, такі речі є предметом договору купівлі – продажу, дарування тощо.

Майнові права та обов'язки не є предметом договору позички (ст.190, ч.1 ст.827 ЦК). Оскільки, предметом договору позички не можуть бути майнові права, предметом договору позички не може бути як нерухомість підприємство як єдиний майновий комплекс (ст.191 ЦК України).

У юридичній науці виникає запитання, чи можуть виступати предметом договору позички грошові кошти та цінні папери? Грошові кошти належать до числа замінних речей, що визначаються родовими ознаками. Особливістю грошей як об'єкта цивільних прав є те, що вони оцінюються не за кількістю грошових знаків, а за числом грошових одиниць і є універсальним еквівалентом вартості будь-якого товару [4, с.224]. Враховуючи те, що предметом договору позички є незамінні речі,

визначені індивідуальними ознаками (про що зазначалося вище), грошові кошти не можуть складати предмет такого договору. Стосовно цінних паперів, то відповідно до ч.1 ст.194 ЦК основними ознаками цінних паперів є: будь-який цінний папір – це документ, що засвідчує певне майнове право або сукупність прав; цінний папір – це документ, у якому втілено майнове право, тому що реалізувати це право або передати його іншій особі можливо лише шляхом відповідного використання самого документа; цінний папір є чітко формальним документом, тому що він обов'язково повинен містити реквізити, установлені законом; цінний папір здатний до цивільного обігу; цінним паперам властива ознака публічної достовірності; цінні папери відносяться до об'єктів цивільних прав (ст.177 ЦК) і є рухомим майном (ст.181 ЦК). Відповідно до ознак, які властиві цінним паперам стверджуємо, що цінні папери теж не можуть виступати предметом позичкових відносин.

Отже, предметом договору позички виступають індивідуально-визначені, незамінні, неспоживні, рухомі та нерухомі речі. Лише у випадку передачі у користування таких речей може бути дотримана головна його умова про повернення тієї самої речі, яка була передана у користування.

Розгляд питання про предмет договору позички зумовлює необхідність розкрити поняття права власності на плоди, продукцію, доходи, одержані від користування річчю, переданою у позичку. У Стародавньому Римі, наприклад, права на плоди та доходи від речі належали її власникові. Інші варіанти вирішення даного питання мали бути обумовлені сторонами при укладенні договору позички (*commodatum*) [10]. У статті 133 ЦК УРСР 1963 року продукцією, плодами та доходами вважалося все те, що вироблялося, добувалося, одержувалося з речі або приносилося річчю. Згідно даної норми плоди, приплід тварин, доходи, що

▪ Особливості предмета договору позички / Н. М. Бойко // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2013. – № 1(7) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13bnmpdp.pdf>.

приносили речі, належали їй власникові, якщо інше не було встановлено законом або договором власника з іншою особою.

У главі 60 Цивільного кодексу України не розкрито поняття права власності на плоди, продукцію та доходи, одержані від користування річчю, переданою у позичку. Відповідно до загальних положень цивільного права, зокрема ст.189 Цивільного кодексу України продукцією, плодами та доходами є все те, що виробляється, добувається, одержується з речі або приноситься річчю. Наведена норма не визначає особливостей продукції, плодів та доходів. Вони певною мірою визначені цивілістичною доктриною. Продукцією є, зокрема, все те, що створюється внаслідок виробничо-господарської діяльності і матеріалізується у вигляді нової або частково нової речі (наприклад, переробка нафти на бензин та інші нафтопродукти). Плоди – це результат органічного розвитку самої речі (приплід тварин, майбутній урожай). Доходи – це те, що приносить річ, перебуваючи в експлуатації і цивільному обороті (орендна плата, дивіденди тощо) [1, с.180]. Продукція, плоди та доходи належать власникові речі, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 2 ст. 189 ЦК України). Останній має право вимагати у відповідних випадках передання йому продукції, плодів і доходів, якщо їх отримала інша особа.

Висновки.

1. Предметом договору позички виступають індивідуально-визначені, незамінні, неспоживні, рухомі та нерухомі речі (нерухомі речі можуть виступати предметом договору позички тільки тоді, коли для них не передбачено спеціальне правове регулювання). Лише у випадку передачі у користування таких речей може бути дотримана головна його умова про повернення тієї самої речі, яка була передана у користування.

Майнові права та обов'язки не є предметом договору позички (ст. 190, ч. 1 ст. 827 ЦК). Оскільки, предметом договору позички не можуть бути майнові права, предметом договору позички не може бути як нерухомість підприємство як єдиний майновий комплекс (ст.191 ЦК України).

2. За договором позички, відповідно до чинного цивільного законодавства (ч. 2 ст. 189 ЦК України), позичкодавець (власник речі) має повне право вимагати від користувача передачі йому усієї продукції, плодів та доходів, які він отримав в результаті користування річчю, але, якщо інше не обумовлено у договорі. Якщо при укладенні договору позички сторони зазначили про те, що продукція, плоди та доходи належатимуть користувачеві, то така умова договору повинна бути дотримана. Умови договору позички в процесі його виконання можуть змінюватися за домовленістю сторін та відповідно до норм Цивільного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Барінов Н. А. Советское гражданское право / Н. А. Барінов. – Саратов, 1991. – 180 с.
2. Гумаров И. Понятие вещи в современном гражданском праве России //Хозяйство и право. – 2000. – № 3. – С. 78-84.
3. Замятина К.Г. Договоры долгосрочной банковской ссуды по советскому гражданскому праву (некоторые виды): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Ленинград, 1961. – 18 с.
4. Лепех С. Поняття договорів позики, кредиту та позички за законодавством України // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 13. – Одеса, 2002. – 224 с.
5. Житловий кодекс УРСР: Закон УРСР від 30.06.1983 № 5464-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 28. – Ст. 573.

6. Про оренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 р. № 161–XIV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1998. – № 46 – 47. – Ст. 280.
7. Суханов Е. А. Учебник гражданского права / Е. А. Суханов. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 496 с.
8. Цивільний кодекс Української РСР: Закон Української РСР від 18 липня 1963 р. № 1540 – VI // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1966. – № 46.
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
10. Diosdi G. Contract in Roman Law: From the Twelve Tables to the Glossators. – Budapest, 1981. – 230 p.

Бойко Н. М.

Особливості предмета договору позички

У даній статті досліджується предмет договору позички, виокремлюються його особливості, шляхом визначення юридичної природи даного договору та проводиться аналіз властивих йому ознак

Ключові слова: договір позички, предмет договору позички, річ

Бойко Н. М.

Особенности предмета договора ссуды

В данной статье исследуется предмет договора ссуды, выделяются его особенности, путем определения юридической природы данного договора и проводится анализ присущих ему признаков

Ключевые слова: договор ссуды, предмет договора ссуды, вещь

Boyko N. M.

Features subject loan agreement

This article examines the scope of the contract loans, marks out its features, by defining the legal nature of the contract and the analysis of its inherent characteristics

Key words: contract loans, subject contract, loans thing